

e-ISSN: 2148-0494

Dergiabant

Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 1
(Mayıs/May 2021)

Kur'an'ı Bilimsel Verilerle Yorumlamannın İmkânı **Possibility to Interpret the Qur'ân with Scientific Data**

Süleyman Gezer

Prof. Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Tefsir Anabilim Dalı

Prof. Dr., Hitit University, Faculty of Theology,
Department of Tafsir
Corum/Turkey

sulgezer@hotmail.com

orcid.org/0000-0002-3545-8076

Makale Bilgisi

Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Type: Research Article

Geliş Tarihi: 5 Mart 2021

Date Received: 5 March 2021

Kabul Tarihi: 27 Mayıs 2021

Date Accepted: 27 May 2021

Yayın Tarihi: 30 Mayıs 2021

Date Published: 30 May 2021

Yayın Sezonu: Bahar

Publication Season: Spring

<https://doi.org/10.33931/abuifd.891868>

İntihal/Plagiarism

Bu makale özel bir yazılımla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by a special software and no plagiarism detected.

Atıf/Cite as

Gezer, Süleyman. "Kur'an'ı Bilimsel Verilerle Yorumlamannın İmkânı". *Dergiabant* 9/1
(Mayıs 2021), 209-225. <https://doi.org/10.33931/abuifd.891868>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology,
Bolu, 14030 Turkey. All rights reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant>

Kur'an'ı Bilimsel Verilerle Yorumlamanın İmkânı

Öz

Kur'an'ın bilimsel verilerle yorumlanması her ne kadar masum bir çaba olarak görünse de içinde barındırdığı problemlerden dolayı sorunlu bir yaklaşımdır. Bu yorumlarda hiçbir sorgulama yapılmadan doğrudan doğruya bilimsel görüşlerle âyetler arasında ilgisiz irtibatlanmalar yapılmaktadır. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar, daha çok bilimsel verilerle Kur'an âyetlerini yorumlamayı esas alan ve olabilirliği konusunu gündeme almayan, savunma amaçlıdır. Elinizdeki çalışma çeşitli açılardan Kur'an'ın bilimsel verilerle yorumlanma imkanını sorgulayan bir içeriğe sahiptir. Bilimsel yorumu benimseyenlerin bilim ve din dilinin yapısından kaynaklanan sorunları görmezden gelmeleri, i'cazu'l-Kur'an tasavvurunu aşan yorumlarda bulunmaları, metinsel bağlama riayet etmemeleri vb. nedenlerden dolayı eleştiriyi hak etmektedirler. Ayrıca vahyin ilk muhataplarının tasavvur biçimlerini dikkate almamaları konusunda da problemler içermektedir. Oysa Kur'an'ın ilk şekillendiği bir toplum ve düşünce dünyası vardır. Gelen vahyin içeriğinde bulunmayan bir bilimsel düşünceyle yorumlamada bulunmak bu ilk evreni görmezden gelmek anlamı taşır. Konu, çeşitli açılardan değerlendirilmiş olup Kur'an'ın bilimsel verilerle açıklanmasının yerinde bir yaklaşım olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Din Dili, Bilim Dili, Bilimsel Yorum.

Possibility to Interpret the Qur'ân with Scientific Data

Abstract

Although the interpretation of the Qur'ân with scientific data seems an innocent effort, it is a problematic approach due to the many problems it contains. In these comments, direct and unrelated links to scientific views are made between the verses without any questioning. Studies on the subject are mostly based on the interpretation of the Qur'ânic verses with scientific data, and are defensive studies that do not take the issue of feasibility into the agenda. The study in your hand has a content that questions the possibility of the Qur'ân to be interpreted with scientific data from various angles. Those who adopt scientific interpretation ignore the problems arising from the structure of the language of science and religion, make comments that exceed the imagination of the i'jâz al-Qur'ân, do not abide by the textual context, etc. they deserve criticism for reasons. It also has problems with the early interlocutors' disregard for their imagination. However, there is a society and a world of thought in which the Qur'ân was first formed. To interpret with a scientific thought that is not included in the content of the revelation means ignoring this first universe. The conclusion reached as a result of the questioning is that explaining the Qur'ân with scientific data is not an appropriate approach.

Keywords: Tafsir, Qur'ân, Religion Language, Science Language, Scientific Interpretation.

Giriş

Günümüzde birçok kesim tarafından dile getirilen Kur'an'ın bilime aykırı olmadığı, aksine bilimsel düşünceyi desteklediği şeklinde yaygın olan bir düşüncenin varlığı görülmektedir. Bu düşüncenin referans çerçevesini ise Kur'an'da kullanılan bazı âyetlerin oluşturduğu izahattan varestedir. Ayrıca Müslüman zihninde mevcut olan Kur'an'da her bir şeyin bulunduğu düşüncesi yorumların bilimsel yorum lehine şekillenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Kur'an'da ilim kelimesiyle ifade edilen

birçok âyet mevcuttur. Bu âyetler muhataplarını düşünceye, akletmeye çağırmaktadır. Burada şu ayrımın yapılmasında yarar bulunmaktadır. Oysa Kur'an ifadelerinin düşünceye sevk etmesi, yönlendirmesi başka bir şey; Kur'an'da bilimsel birtakım düşüncelerin bulunması başka bir şeydir.

Batı'da felsefe ve düşüncede meydana gelen gelişmeler, özellikle akıl, bilim ve din ilişkisinde Kur'an âyetlerinin farklı yorumlanmasına da etki etmiştir. Kültürel bakımdan bu dönemler İslâm coğrafyasının çöküşte olduğu ve yavaş yavaş Batı'nın egemenliğine girdiği dönemlere rastlar. Müslüman aydınların bu sadmelere karşı verdiği cevaplar hemen hemen aynıdır: "İslâm'ın bilime aykırı bir şey içermesi söz konusu olamaz." Buna bağlı olarak Kur'an yorumlarında, İslâm'ın ilme önem verdiği, akılla naklin bir çelişki oluşturmadığı, akılcı bir din olduğu, hatta diğer kutsal kitaplardan bu yönüyle ayrıldığı gibi düşüncelerin belirginleştiği görülür. Bu düşüncelere paralel olarak Kur'an metnini bilimsel veriler doğrultusunda yorumlama ve anlama düşüncesi yaygınlaşmıştır.¹

Bu bağlamda mucizevi konular ve evrenden bahseden âyetlerin tefsirlerinde gelenekte pek de görülmeyen önemli fikir ve yaklaşımlar ileri sürülmüştür. Batı'da bilim ve teknolojiadaki gelişmeler, siyasî ve ekonomik alanda elde edilen başarılar karşısında yeterli ilerlemeyi kaydedemeyen Müslümanlar üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştu.² Daha önce belirgin bir üstünlüğe sahip olan İslâm âlemi, bilimsel ve teknik ilerlemeye ayak uyduramadığı için siyasî ve ekonomik alanlarda üstünlüğü kapırdığı Batılılar tarafından baskı ve istilalara maruz kalmıştı. Hatta Müslümanların kalkınmalarının sihirli formülünün, bu âyetleri gerçek manada anlamaya ve tabiat bilimleri ile bunlar arasında irtibat kurulmaya bağlı olduğu ileri sürülmüştür.³ İşte "bilimsel veya fenni tefsir" olarak adlandırılan bu eğilim, doğa bilimlerine ait terimlerin, Kur'an ibarelerinde var olduğunu kabul eden, değişik bilim ve felsefi görüşleri ondan çıkarmaya çalışan tefsir ekolüdür.⁴ es-Seyyid Abdurrahman el-Kevâkibî (öl. 1902), Gazi Ahmet Muhtar Paşa (öl. 1918) gibi müfessirlerin tefsirleri bu kapsamda değerlendirilmektedir. Tantâvî Cevherî (öl. 1940), 25 ciltten oluşan *el-Cevahir fi Tefsiri'l-Kur'ân* adlı eseri ile "bilimsel tefsir" ekolünün en büyük temsilcisi olarak görülmektedir.

Bu tefsirlerde evrenle ilgili âyetlerin tefsirinde bilimsel teorilerden ve tespitlerden faydalanılmıştır. Müslümanların Batı karşısında zayıf kalması, sadece dini bilimlerle ilgilenmeleri ve pozitif bilimleri ihmal etmelerine bağlanmıştır. Modern dönemlerde Müslüman aydınlar, İslâm dünyasının içerisinde bulunduğu geri kalmışlıktan kurtulmak için, Kur'an'a dönmesinin gerekli olduğunu daima ifade etmişlerdir.⁵ Söz konusu eserlerde Kur'an'ın tüm bilimleri ihtiva ettiği, İslâm dininin

¹ Süleyman Gezer, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 202-203.

² Abdurrahman Ateş, "Geçmişten Günümüze Bilimsel Tefsir Okulu", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 2/4, (2002), 117-141, 121.

³ İbrahim Hilmi Karşlı, "Kur'an'ın Bilimsel Tefsiri Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Diyanet İlmî Dergi* 46/3, (2010), 79-94.

⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi II* (Ankara: DİB Yayınları, 1988), 423.

⁵ Karşlı, "Kur'an'ın Bilimsel Tefsiri", 85.

akla ve bilime uygunluğu vurgulanmış, pozitif bilimlerin elde ettiği sonuçlara Kur'an tarafından da işaret edildiği ileri sürülmüştür.⁶

Müfessirlerin, Kur'anî doktrinleri Batı bilimine ait verilerle yorumlama, Kur'an âyetleriyle bilimsel formülasyonlar arasında tam bir tekabül bulunduğunu savunma ve bilimsel tefsirin çağın ruhuna en uygun düşen usul olduğuna inanma gibi bir yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir.⁷ Bu dönemdeki anlayış; İslâm'da bilimin yerinin ne olabileceğini tayin etmeye çalışmaktan çok İslâm'ın Batı'da gelişen bilimsel faaliyetleri kabul edebilecek bir karaktere sahip olduğunu, Kur'an'ın hükümleriyle bilimsel faaliyetlerin tam bir uyum içinde bulduklarını, hatta bu tür gelişmelerin İslâm'a yaklaşmayı ve bağlılığı artıracaklarını vurgulamaktan ibaret olduğu şeklinde ifade edilebilir.⁸ Öyle ki bu akılcı ve bilimselci diyebileceğimiz düşünce nübüvvet düşüncesinden bile kendine yer bulabilmiştir. 19. ve 20. yüzyıllarda Batı kaynaklı felsefi düşüncelerin tazyiki sebebiyle nübüvvet ve dinin diğer alanları ile ilgili klasik söylemler yerini yeni bir arayışa bırakmıştır. Nübüvvetin mahiyeti ile ilgili hem geleneksel hem de Batı'nın pozitif ve rasyonel düşüncesinin etkisiyle, yakın dönemdeki alimler daha çok nübüvvetin gerekliliği konusuyla meşgul olmuşlar, nübüvveteye duyulan ihtiyacı akli yönden ispatlamaya çalışmışlardır. Müslüman kültürde Allah'ın varlığı, evrenin ve varlıkların yaratılması, nübüvvetin gerekliliğine ilişkin pek çok bilimsel delil ileri sürülmesine karşın, nübüvvetin bilimsel olarak temellendirilmesi ender durumlardan biridir.⁹

Bilindiği gibi tefsir yapma veya Kur'an'dan referans getirme düşüncesi keyfi yapılan ve herkesin istediği manayı çıkarma biçiminde bir ameliye olmadığı açıktır. Müfessiri veya yorumcuyu sınırlayan birtakım kural ve şartların olması diğer metinler gibi Kur'an metni için de geçerlidir. Çünkü diğer metin türlerinde olduğu gibi Kur'an'ın da çıkmış olduğu bir kültürel çevre ve bu kültürel çevrenin ifade edildiği, dile döküldüğü bir dil sisteminin mevcudiyeti söz konusudur. Endülüslü alim Şâtıbî'nin de dile getirdiği gibi Kur'an dili arabîdir. Şâtıbî'ye göre arabîlik Kur'an'ın ilk muhataplarının sahip olduğu kültürün ve dilin arabî olması ve böyle bir ortamda yorumların şekillenmesidir.¹⁰ Dolayısıyla yorum sürecinde yorumun daha nesnel olmasını sağlayan birtakım kuralların olması gereklidir. Hiçbir kural ve yöntem gözetilmeden yapılan bu tür yorum örneklerini her geçen gün değişik bir biçimini görmekteyiz. Yapılan çalışmalarda daha çok bilimsel yorumlarla Kur'an ifadelerini

⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi II*, 430-440.

⁷ İlhan Kutluer, "İslâm ve Bilim Tartışmalarında Temel Yaklaşımlar", *Bilgi Bilim ve İslâm I-II*, Haz. Ahmet Tabakoğlu-Sadık Çelenk, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2005), 2/155.

⁸ İsmail Kara, "İslâm ve Pozitivizm", *Bilgi Bilim ve İslâm I-II*, Haz. Ahmet Tabakoğlu-Sadık Çelenk, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2005), 2/177.

⁹ İsmail Bulut, *Nübüvveteye Çağdaş Bir Yaklaşım: Muhammed Ferid Vecdi'nin Nübüvvet Anlayışı* (Ankara : Berikan Yayınevi, 2018), 95.

¹⁰ İbrahim b. Mûsa Ebû İshâk eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât fi usûli's-şerîa* (Beyrût: Dâru'l-Meârif 2001), II/389-390. Şâtıbî'ye göre Kur'an hitap ettiği Araplara anlamayacakları şeyleri söylemesi mümkün olmamasından dolayı, Arapların bilmedikleri şeylerin Kur'an'da vurgulanması ve yer alması olasılık dışıdır. Kur'an'da yer alan kozmoloji, tıp, ahlak, dil ve hukuk gibi alanlarda Arapların bilgi ve uygulamaları mesaj için zemin oluşturmuştur. Şâtıbî miras taksiminin bile arap örf ve âdetine dayandığını söyleyebilmiştir.

uzlaştırmaya çalışan çalışmalar epey yekûn teşkil etmektedir. Kur'an'ın da bilimsel birtakım görüşlerle uyum içine olduğu veya bulunan bilimsel sonuçlara Kur'an'ın işaret ettiği şeklinde görüşler çoktur. Bunun yanında daha ihtiyatlı yaklaşımlar da mevcuttur. Kesin olan birtakım verilerle Kur'an'ın tefsir edilmesi gerektiğini savunan görüşler de vardır.

Bu çalışma bilimsel yorumun mahiyetine ilişkin bilgi vermek veya tartışmak olmayıp Kur'an'ın bilimsel verilerle yorumlanmasının niçin mümkün olmadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda daha çok bilimsel yorumu savunan veya iki alanı uzlaştırmaya çalışan yaklaşımların olduğunu söylemek mümkündür.

1. Bilimsel Yorum Alanını Daraltan Nedenler

1.1. Din-Bilim Dili Uyuşmazlığı

Temel sorunlardan biri belki de en önemlisi bilim dili ve kutsal metin dilinin yeterince anlaşılabilir olmamasıdır. Bilim dili tabiat yasalarının içinde bulunan kanunları keşfetmeye, onlar arasındaki ilişkileri çözmeye çalışan bir yapıdadır. Bilim dili bunlar arasındaki mevcut yapıları sadece açıklar. Anlamı, hikmeti üzerinden okumayı gerekli görmez. Din dili ise daha karmaşık ifade biçimlerine sahiptir. Temsili, çağrışımsal, mecazi, ifade kalıplarını kullanarak muhatapta bir etki uyandırarak hayatın, insanın, varlık aleminin anlamlılığı üzerinden muhatap üzerinde etkiler bırakmaya çaba gösterir. Deyim yerindeyse din dili anlam üzerinde yoğunlaşır. Halbuki bilimsel yorum taraftarları, ilgisiz âyetleri bilim lehine yorumlayarak Kur'an'ın bazı bilimsel gerçeklere işaret ettiğini vurgularlar. Dolayısıyla bilim ve din dilinin kulvarları birbirinden çok farklıdır. Bilim dili açıklama, din dili ise hayatın anlamı üzerinde yoğunlaşır. Bunun yanı sıra din dili insanın dünyaya geliş serüveninden başlayarak onun varoluş şartlarına göndermede bulunur. İfade edilmek istenilen bir düşüncüyü çarpıcı bir şekilde ifade eder. Öte yandan kullandığı ifadeler şiir dilinde olduğu gibi çağrıştırmacı bir insicamla ortaya konularak muhatapın zihin dünyasının başka düşüncelerle irtibata geçmesini sağlar.¹¹ Belki bu sebepten ötürü tarihsel süreçte bir âyet hakkında birden fazla yorumun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Diğer taraftan bilim dilinde olgusal yön hakimken din dilinde olgu-değer ayrımı yoktur. Bilim dili değer yönünü dikkate almazken din dili muhataptan ahlaki duyarlılığı hedef alarak hitap eder. Hitap ederken emredici olmasının yanında muhataplarının gönüllerini de fethederek seslenen bir yapı arz etmektedir.¹² Bilimsel açıklama, yöntem ve amaç bakımından dinsel açıklamadan ayrılmaktadır. Bilimsel açıklamanın temel amacı, bir olayı kanıtlara ve sebep-sonuç ilişkisine dayalı olarak açıklayıp aydınlığa kavuşturmadır. Fakat Kur'an'ın amacı ve hedefi ise bundan çok daha farklıdır. Kur'an'ın belli bir amaçlılık ve yararlılık çerçevesinde insanı merkeze alarak hayatını anlamlandırmasını sağlar.

¹¹ Turan Koç, *Dilin Ötesi-Kur'an'ın Dil ve Üslubu Üzerine* (İstanbul: İz yayıncılık 2018), 44.

¹² Turan Koç, *Dilin Ötesi*, 44.

Bahsedilen konuyu yağmur metaforu ile örneklendirebiliriz. Bilimsel bakış açısına göre yağmur, havadaki buharın yoğunlaşması ve yüksek hava tabakasına çarpmasıyla birlikte oluşan atmosfere bağlı bir olaydır. Bu deney ve gözlem vasıtasıyla ispatlanabilir. Kur'an'ın yağmurla ilgili açıklamaları ise daha çok yararlılık açısından ele alınmaktadır. Kur'an'da yağmurun fiziki oluşumundan ziyade yağmurun insan ve doğaya gerekliliği ve yararlılığı üzerine vurgu vardır. Yağmurla birlikte kuruyan yer sarsılır, yeşerir, bitkisini verir. Bu ifadeler ise ölümden sonra dirilme için sık sık kullanılmaktadır. Gökten bereketli bir su indirilerek onunla bahçelerin, biçilecek taneli ekinlerin, küme küme tomurcukları olan boylu hurma ağaçlarının yetiştirilmesinden bahsedilir. Yağmurla ölü bir toprağın diriltilmesi ifadesinden sonra yeniden dirilişin de böyle olacağı dile getirilir.¹³ Geleneksel kültürlerde bu amaçlılık yağmurun bir rahmet olarak algılanması şeklinde tezahür eder.

Din dili, diğer dillerden farklı olarak birtakım anlatım biçimlerini içinde barındırır. Bilim dilinde olduğu gibi sadece olguları veya sebep sonuç ilişkisini belirtmekten öte birtakım mecâzi ifadelerle muhataplarına hitap eder. Bilim dili olguyu tespit eder; din dili ise muhatabını eyleme götüren ve bu anlamda inşai bir dil kullanmayı benimser.¹⁴ Dolayısıyla bilimin gerçeklerinin Kur'an'ın alegorik (temsili), mecâzi ve sembolik âyetleri içinde bulunmaya çalışılması sık sık birbirini tutmayan ve çelişkili gibi görünen sonuçlara götürmesi mümkündür. Çünkü bilim dilinde bu aktarılan anlatım biçimleri kullanılmaz. Kur'an'da kullanılan ifade biçimleri, genellikle tabiatla herkesin gündelik gözlem sonucunda farkına vardığı olaylara dikkat çekilmesinden ibarettir. Dolayısıyla Kur'an'ın dili analitik olmayan bir dildir. Bu açıdan bilimsel bir görüşün doğrulanması, bilimsel görüşlere yer verilmesi Kur'an'ın amaçları arasında değildir. Onun gayesi ahlakidir; insanlara yol göstericilik (hüden linnâs) tir. Kur'an, baştan sona bilimsel argümanlar kullanmaz. Mümkün olduğunca muhatabı etkileyici bir üslûp kullanmaktadır.

Kur'an dilinin bu özellikleri dikkate alındığında ondan birtakım bilimsel yorumlar çıkarmanın veya içinde çeşitli bilimsel görüşler barındırdığını ileri sürmenin ne kadar doğru bir yaklaşım olduğunun sorgulanması gerekir. Çünkü onun dili, diğer dillerden gerek oluşum gerekse ifade biçimiyle büyük ölçüde ayrılmaktadır. Bilimsel bir ifade olguyu betimler, nesnelere arasında sebep-sonuç ilişkisine dayalı olarak çıkarımlarda bulunur. Tabiatla meydana gelen birtakım olayların ve olguların işleyiş yasaları hakkında genel-geçer kurallara ulaşmaya çalışır. Amaçlılık bakımından din ve bilim dili bazı yönlerden birbirinden ayrılır. Dinin amacı dindarların veya insanların yaşadıkları hayata bir anlam katma ve anlam verme çabasıdır. İnsanın yaradılışı, hayatını nasıl yaşaması gerektiği ve öldükten sonra hayatın nasıl olacağı konusunda birtakım bilgiler içerir. Bu bilgiler ise gönderilen kutsal metinlerde mevcuttur. Bilim tabiatla meydana gelen olay ve olguların nasıllığı

¹³ el-Bakara, 2/22,264; el-En'âm, 6/6; en-Nûr, 24/43; er-Rûm, 30/48; en-Nûh, 71/11.

¹⁴ İnşâî dil aynı zamanda muhatabını eyleme ve düşünceye sevk eden dil olarak tanımlanabilir. Daha geniş bilgi için bk. Süleyman Gezer, "İnşâ-Haber Bağlamında Kur'an Dilinin Yapısı", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/1, (2007), 135-153.

üzerinde birtakım açıklamalar yaparak onların işleyiş biçimi hakkında detaylı bilgiler sunmaya çalışır. Dolayısıyla bilim ve din dilinin yapısı ve amacı birbirinden büyük ölçüde ayrılmaktadır.

1.2. İ'câzu'l-Kur'an Tasavvurundan Kaynaklanan Sorunlar

Bilimsel yorumu savunanlar İcazu'l-Kur'an konusunda yaklaşımlarında bilimsel yorumların veya âyetlere getirilen birtakım bilimsel içerikli yorumların Kur'an'ın i'cazını gerçekleştirdiği yönünde kanaat belirtirler. İ'cazu'l-Kur'an, Kur'an'ın muhataplarını güçsüz bırakması anlamında kullanılan bir terimdir. Vahyin geldiği Arap toplumunda şiir ve edebiyatın ileri bir seviyede olması deyim yerindeyse sosyo-kültürel ortamın edebiyat üzerinden şekillendiği bir ortamda Kur'an dilinin bir meydan okuması söz konusudur. Kur'an diğer edebiyat ürünlerinden apaçık farkla kendi üstünlüğünü ilan etmesi söz konusudur. Bu üstünlük bazı Kur'an âyetlerine yansımıştır. Zamanla i'caz anlayışında meydana gelen köklü tasavvurlar Kur'an dilinin ve içeriğinin her şeyi içine alması, çeşitli ilimleri barındırması anlayışına dönüşmüştür ki bu ise geleneksel i'caz tanımına ve anlayışına tamamen zıt olan bir durumdur.

Kur'an-ı Kerim'de belirtilen âyetlerde vahyin bir beşer sözü olmadığı, insanların bir benzerini getirmekten aciz kaldıkları kuvvetle vurgulanır. Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr edenler diledikleri takdirde Kur'an'a benzer sözler söyleyebileceklerini ileri sürmüşler¹⁵ ve ondan hissî mûcize göstermesini istemişlerdir. Bu kişilere cevaben Kur'an'ın tek başına yeterli bir mûcize olduğu açıklanmış¹⁶ eğer güçleri yetiyorsa bütün yardımcılarını da çağırarak benzer bir eser meydana getirmeleri istenmiş, fakat bunu asla yapamayacakları da ifade edilerek¹⁷ kendilerine meydan okunmuştur.¹⁸

Oysa bizim geleneksel i'caz anlayışımızda i'cazın olabilmesi için tehadî yani bir meydan okumanın olmasını gerekli bir şart olarak ortaya konulmaktadır. Bundan dolayı i'caz, "Kur'an'ın, sahip olduğu edebî üstünlük ve içeriğinin diğer metinlerden üstün olmasından dolayı bir benzerinin meydana getirilememesi özelliği" olarak tanımlanmıştır. Tarihte her bir peygambere geldiği ortamda yaygın olan kültürel anlayışa karşı onları âciz bırakacak birtakım araçlar verilmiştir. Kur'an'ın geldiği kültürel ortamı edebiyat ve şiirin belirlediği bilinmektedir. Hatta Kur'an'da ifade edildiğine göre müşrik Araplar gelen âyetlere kâhin sözü gibi birtakım yakıştırmalar yaparak meydan okudukları malumdur. Kur'an ise bu iddialara "öyleyse bir sûre getirin" şeklinde meydan okuyarak onların bu savlarını çürütmüştür. Böyle bir olguya rağmen ilmi i'caz kapsamında yapılan bilimsel yorumların kaynağının Kur'an olduğu iddiası/oldukça manidardır. Ancak yapılan bu yorumların ne kadar gerçekliği yansıttığı izahtan varestedir. Özellikle 20. yüzyılda pozitif bilimlerin açıklamalarıyla

¹⁵ el-Enfâl, 8/31.

¹⁶ el-Ankebût, 29/50-51.

¹⁷ el-Bakara, 2/23-24; Yûnus, 10/37-39; Hûd 11/13; el-İsrâ, 17/86-88).

¹⁸ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'cazu'l-Kur'an", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), 21/403.

Kur'an âyetlerinin belli bir uyum içinde olduğu öne sürülerek Kur'an'ın ilm-i i'cazının gerçekleştiği iddia edilmektedir.¹⁹

Bu ilm-i i'caza göre "Davud'a demiri yumuşattık" ²⁰ ifadesini demirin bütün insanlığın övünç kaynağı olmasına, "Sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü yine bir aylık mesafe olan rüzgârı da Süleyman'a (onun emrine) verdik"²¹ âyeti ise uçağın bulunuşuna bir işarettir. Hz. Mûsâ için "Asanla taşa vur dedik"²² ifadesi kıraç ve kumlu yerlerden suyu çıkartan sondaj aletine, "Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol!"²³ dedik âyeti ise insanların keşfettikleri ateşin çeşitli mertebelerine delalet etmektedir. Süleyman peygambere kuş dilinin öğretilmesinden²⁴ bahseden âyet için ise radyo, papağan, güvercin gibi alet ve hayvanların konuşmalarına, ayrıca mühim işlerde kullanılmasına işaret etmekte olup peygamberlere verilen mucizelerin yerini tutmaktadır. Bu buluşlardan vahyin ilk muhataplarının haberlerinin olmaması başka bir sorun olarak ortada durmaktadır.²⁵ Dolayısıyla Kur'an'ın i'caz'ının döneminde meydana gelen edebiyat üzerinden gerçekleştiğini söylemek geleneksel İ'cazu'l-Kur'an tanımlarıyla daha uyumlu olduğu söylenebilir. İlm-i i'caz anlayışının ise daha geç dönemlerde ortaya çıkması ise bu düşünceyi büyük ölçüde doğrular. Dolayısıyla İ'cazu'l-Kur'an anlayışından yola çıkarak bilimsel yorumu temellendirmeye çalışmak İ'cazu'l-Kur'an tanımının kapsamı ve sınırlarından dolayı geleneksel tanım ve uygulamalarla çelişmektedir.

1.3. Metinsel Bağlamın veya Lafız-Mana İrtibatının Zayıflığı

Herhangi bir sözü veya düşünceyi anlamak ve yorumlamak büyük ölçüde ortaya çıktığı bağlama başvurmakla mümkün olabilmektedir. Bağlamı olmadan bir düşünceyi veya yazıyı anlamamanın zor bir uğraş olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bağlamın sadece söze bağlı olduğu söylenemez. Sözün ötesinde mevcut olan gelenekler, kültürler, yaşam biçimleri gibi çok geniş bir alan sözün bağlamını oluşturur. Bunların dikkate alınmaması sözün anlaşılmasını büyük ölçüde zorlaştırmaktadır. Metin kelimesi genellikle başı ve sonu kapalı bir yapı oluşturan dilsel göstergelerin peş peşe sıralandığı anlamlı yapı olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan her metin kendi bağlamını öncelikli olarak içinde taşımaktadır. Metnin olduğu kültür, dil, gelenekler, yaşam biçimleri, sözün kime ve nasıl söylendiği gibi konular metnin dış bağlamını oluşturur. Dolayısıyla metin çözümlemelerinde bağlam tespitinin önemli bir yeri vardır. Herhangi bir metnin anlaşılabilmesi için onun kendi bağlamına gitme zorunluluğu vardır.²⁶ Farklı zamanlarda yazılmış olan bir metni okumak, metnin yazıldığı toplumun kültürel durumuna bağlı olarak yapılabilir.

¹⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'cazu'l-Kur'an", 21/403.

²⁰ Sebe', 34/10.

²¹ Sebe', 34/12.

²² el-Bakara, 2/60.

²³ el-Enbiya, 21/69.

²⁴ en-Neml, 27/16.

²⁵ Said Nursi, *İşârât-ül İ'caz* (İstanbul: Sözler Yayınevi, 1996), 238-241. Buna benzer bir düşünce için bk. Necdet Çağıl, *Din Dili ve Mecaz* (İstanbul: İz Yayınları, 2008), 68.

²⁶ Doğan Günay, *Metin Bilgisi* (İstanbul: Multilingual Yayınları, 2001), 33.

Mesela kendi kültürel ortamından farklı olan eski bir metni okumak isteyen birisi bazı öncülleri dikkate alması gerekir. Metnin hangi zaman dilimine ait olduğunun belirlenmesi, bu zaman dilimine ait nasıl bir anlatım biçiminin seçildiği ve son olarak ise okunan metnin okunduğu zamanla ilgili değerlendirilmesi bu öncüllerden bazılarıdır. Üçüncü aşamada yorumcu metne kendi düşüncelerini katarak birtakım yorumlamalarda bulunacaktır. Okuyucu bunu yaparken metnin bu sayılan iç ve dış bağlamlarına uygun bir yorum yapmaya özen göstermelidir. Aksi takdirde yorumların aşırı öznel olması kaçınılmazdır. Genellikle Kur'an yorumlarında bu öznellik sık görülen bir yaklaşımdır.

Kur'an'ın Arapça olarak belli bir topluma indirilmesi, esasında onun dilin kurallarından bağımsız olamayacağı anlamına gelir. Bu dil aynı zamanda döneminde Mushaf olarak somutlaşmıştır. Kur'an dilinin belli bir metin olarak elimizde mevcut oluşu onun üzerinde araştırma ve inceleme yapmamıza imkân tanımaktadır. Bu açıdan metinlerin anlaşılmasında içinde ortaya çıktığı bağlamın tespit edilmesi yorumların daha nesnel olmasına bir ölçüde yardımcı olması söz konusudur. Sözün söylenmiş olduğu ortam, şartlar, muhatapların bunu algılama düzeyleri, âyetlerin inmiş olduğu sebep vb. konular âyetlerin bağlamının ortaya konulmasında önemli bir yeri vardır.

Başlangıçta tefsir ilminin sebep-i nüzûlu bilmekten ibaret olduğunun söylenmesi bu önemi ortaya koymaktadır. Kur'an'da genel olarak bütün âyetler için sebep-i nüzul arama girişimi doğru bir yaklaşım olarak görülemez. Genellikle âyetin inişine sebep olan durumlar çoğu zaman olguyla ilgili konulardır. Bunlar ise genellikle görünür âleme ilişkin -savaş, barış, çeşitli hükümler, ibadetler ve şahsi vb.- konular üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kur'an'ı elimizde bulunan salt metin olarak değerlendirmek onun teşekkül sürecini göz ardı etmekle eşdeğer bir tutumdur. Yukarıda bahsedilen esbâb-ı nüzûl gibi disiplinler Kur'an'ın genel bağlamı hakkında okuyucuya bazı fikirler vermektedir. Âyetlerin iniş sebeplerini tespit etmeye yönelik bu çabalar Kur'an'ı yanlış anlamaktan ve maksadını doğru tespit etme konusunda yardımcı olan araçlardandır. Kur'an'ın Mushaf halini alması peygamber sonrası gerçekleşen bir olgudur. Bundan dolayı bizim açımızdan rivayetlere sığınmaktan başka bir çıkar yolunun olmaması gelen verileri doğru biçimde değerlendirmek için daha bir önem kazanacaktır. Şayet metinlerin oluşum süreçleri göz önüne alınırsa en azından metinlerin yanlış anlama ve yorumlama riskinin uzaklaştırılması söz konusu olabilir. Kur'an'ın geldiği dönemin kendine göre bir sosyal ve kültürel bağlamı mevcuttur. Onların aşına oldukları ve hakkında fikir sahibi buldukları çevreden anlatımlar ve örneklemeler seçilmiştir. Mesela Kur'an'ı Kerim bir Maya kültüründen bahsetmez; fakat geldiği toplumda revaçta olan Mûsâ-Hızır, Firavun, Zülkarneyn vb. anlatılara yer vermesi bu kültürel ve sosyal bağlamla ilgilidir.

Kur'an ifadelerine bütüncül bakılmaması bilimsel tefsiri zaafa uğratan diğer etkenlerden biridir. Bu konuda örnek olarak el-Hadîd suresinin 25. âyetinde geçen "demiri indirdik" ifadesi verilebilir. Bazı yorumcular âyette geçen "indirdik" ifadesini mecâzi anlamı dışında değerlendirerek demirin hakiki anlamda gökten indirildiğini

ve bunun bilimsel buluşlarla bir çelişki oluşturmadığını öne sürerler. Hâlbuki inzal kelimesinin diğer kullanımları dikkate alınmış olsaydı bu kelime daha çok bahşetmek, yaratmak insanlara lütuf kabilinden verilen nimetler gibi anlamlarda yorumlanması daha yerinde olacaktı. Bu konuda fikir beyan edenler hayvanlardan sekiz çift indirdik²⁷ âyetini neden aynı mantıkla yorumlamadıkları düşündürücüdür. Ayrıca bu âyetleri “demiri ayarladık” şeklinde Türkçe’ye aktarmak hiçbir sınır ve kural tanımamak anlamına gelmektedir. Çünkü ne Arapça dilbilgisi ne de kelimenin diğer kullanımları bakımından böyle bir çıkarım yapmayı gerektiren bir bağlam vardır. Bu tamamen yorumcunun kendi zihni varsayımlarını Kur’an’a yüklemekten başka bir şey olmadığı kesindir.²⁸

Bir sözcüğün anlamı, konuşan ve dinleyenin hazır bulunduğu bir ortamda dilsel topluluğun üyeleri tarafından üstü örtük biçimde kabul edilen uzlaşmadan ortaya çıktığı kabul edildiği vakit, bağlam bilgisinin önemi bir kat daha artmaktadır. Mesela el-Kıyâme suresinin 4. âyetinde geçen “*Evet, bizim, onun parmak uçlarını bile aynen eski haline getirmeye gücümüz yeter.*” ifadesinde bağlam bilgisi dikkate alınmadığı zaman ortaya çıkabilecek yorumlar bu düşünceye paralel olarak metnin bağlamını aşacaktır. Âyet kime, nasıl, niçin, nerede ve ne zaman söylenmiş gibi sorular bağlam inşasında önemlidir. Mesela bu âyeti ele alacak olursak, başı itibariyle kıyamet gününden, insanın tekrar diriltilesinden ve hesaba çekilmesinden bahsetmektedir. Zaten sûre isim olarak kıyamet anlamına gelmektedir. Fakat yorumcular bunu dikkate almayarak bu âyetlerin bilimsel bir buluşa veya Kur’an’ın inzalından asırlar sonra ortaya çıkan/çıkacak modern bir buluşa işaretler taşıdığı noktasında fikirlerini ortaya koymuşlardır. Bu buluş ise bin sekiz yüzlü yıllarda ortaya çıkan parmak izinin bulunmasıdır.²⁹ Elmalılı M. Hamdi Yazır’a göre parmak uçlarının yaradılışına bu suretle dikkat çekilmesi zâhiri ve yüzeysel bir şey olmayıp onların yaradılışında görüldüğünden çok daha derin ve önemli inceliklerin bulunduğunu gösterir.³⁰ Bir Müslümanın Kur’an’a böyle yaklaşmasında fazla bir sakınca olacağını sanmıyoruz. Mümin böyle bir yorum yapabilir ve kutsal kitapla kendi arasında işâri bir anlayışla yakınlaşma gerçekleştirebilir.

Bilimsel yorumlamada görülen anlama biçimini atomcu tefsir anlayışına benzetebiliriz. Çünkü bu yaklaşımda âyetin anlamı diğer âyetlerle olan benzerliğine veya siyak-sibak durumuna bakılmaksızın o âyetin kendisinden çıkarılır. Âyetlere bir bütünün parçaları olarak bakılmaz. Âyetler bulunduğu yerlerden çıkarılarak sanki bütünden ayrı olarak değerlendirilir. Geçmişte birtakım kelâmî görüşlerin çıkarımında bu türden bir anlayışın rolü büyüktür. Dolayısıyla okuyucu bağlam

²⁷ el-En’âm, 6/143-144.

²⁸ Daha geniş bilgi ve değerlendirme için bk. Süleyman Gezer, “Enzelnâ el-Hadîd/Demiri İndirdik” [el-Hadîd, 57/25] İfadesinin Tercüme ve Yorumları Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2006), 5/10.

²⁹ Bu konuda bk. Celal Kırcı, *Kur’an-ı Kerim ve Modern İlimler*, (İstanbul: Marifet Yayınları 1981), 197-199; Bustami Mohamed Khir, “The Qur’an and Modern Science, The Debate of Scientific Interpretation”, *Journal of Qur’anic Studies*, Centre of Islamic Studies, (2000), 2/2, 23.

³⁰ M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım ty.), 8/438.

inşasında bulunurken Kur'an'ın metin yapısı, âyetler hakkında gelen rivayetler, Arapça dilbilgisi gibi birtakım kuralları uygulama zorunluluğu vardır.

1.4. İlk Muhatap ve Tasavvurlarının Farklı Olması

Kur'an'da geçen ifadeleri bağlamlarından kopararak, kendi maddi-manevi çevresini dikkate almadan yorumlamak ve ondan birtakım bilimsel çıkarımlarda bulunmak, ilk muhataplarının tasavvur biçimlerini dikkate almamakla eşdeğer bir tutumdur. Kur'an'a yüzeysel olarak bakılsa bile, ifadelerinin çoğunun onların tasavvur biçimleriyle uyduğu görülür. Veya seçilen örnekler vahye muhatap olan Arapların yaşadıkları coğrafyanın denizlerinden, dağlarından ve ovalarından bahsetmektedir. Oysa bilimsel yorum taraftarları bu veriyi dikkate almadan çağlar sonra ortaya çıkan bilimsel bir mucize gibi bazı âyetleri ele alarak yorumlama eğilimine girmişlerdir. Bütün diğer dini metinler gibi Kur'an da ilk muhataplarına kendi dilleriyle, kendi gelenekleriyle ve onların genel dünya görüşleriyle hitap eder. Dünya görüşü ise büyük ölçüde içinde yaşanılan gelenekler, tasavvurlar, üretim biçimleri vb. konular tarafından belirlenmektedir. Bunlar ise belli bir dil tarafından temsil edilip dile getirilir. Bu açıdan Kur'an'ın ilk muhataplarının eşyayı algılamaları, tabiat hakkındaki düşünceleri, genel kozmoloji anlayışları, çölün Arap insanının hayatındaki derin yeri ve hayatlarında bıraktığı izler gibi tasavvurların yorumbilim açısından önemli olduğu belirtilmelidir. Onların zihin dünyalarının belirlenmesinde bu sayılanların önemli olduğu dikkate alınmalıdır. Çünkü mesaj büyük oranda bu zihniyetten izler taşımaktadır.

Bunun yanında dilin bir uzlaşısı üzerinden şekillendiği dikkate alındığında kullanılan ifade ve kavramların muhatapların zihin dünyalarında bir karşılığının olması elzemdir. Aksi takdirde dilin anlaşılması söz konusu olurdu ki bu ise iletişimde bir anlamın ortaya çıkmamasına eşdeğer bir tutum olurdu. Dolayısıyla vahyin anlaşılabilmesi için muhataplarının mahud-i zihni durumlarına göre hitap edilmesinin bir zorunluluk olduğu söylenebilir. Değilse dilin temel işlevlerinden biri olan ifadelerin anlaşılması mümkün olmazdı. Oysa bilimsel yorum taraftarları ilk muhataplarının tasavvur ve dünya görüşlerini dikkate almadan âyetlere yüklenilmesi mümkün olmayan anlamları yükleme konusunda rahat davrandıkları görülmektedir. Dolayısıyla bilimsel verilerle Kur'an-ı Kerim'i açıklama ve yorumlama gayretleri birkaç açıdan eleştirilebilir. Çünkü Kur'an'ın vahiy döneminden sonra ortaya çıkan bilimsel görüşlerle açıklanması ilk dönemlerde gelen vahiylerin en azından yorumlanan kısımlarının peygamberin ve ashabının anlamadığı anlamına gelir. Oysaki gelen rivayetlerden ve tefsir külliyatından anlaşıldığı kadarıyla başta Hz. Peygamber olmak üzere çevresindekiler onu anlamışlardı. Zaten Hz. Peygamberin Kur'an'ı açıklama ve onu tebyin etme görevi bilinmektedir. Şayet bilimsel ilerlemeler doğrultusunda Kur'an'ın daha iyi anlaşıldığı varsayılıyorsa, o zaman onun ilk hitap çevresinde anlaşılmadığı, gizemli ve sırları hala çözülemeyen bir kitap olarak kalması muhtemeldir. Hele Kur'an'ın anlaşılmasının birtakım sayısal değerlerle ve şifrelerle

ortaya çıkacağına inanılıyorsa, o zaman sırlarla dolu bir kitap tasavvuru ortaya çıkacaktır ki bu ise birtakım teolojik ve içinden çıkılmaz problemlere yol açacaktır.

Bu konuda çarpıcı ve güncel olan bir örnek bizim açımızdan önemli görünmektedir. Mesela Kur'an'da geçen iki denizin birbirine kavuşmaması olayını ele alacak olursak bunun son zamanlarda ortaya çıkan bilimsel keşifler sayesinde bulunduğu gibi iddialar mevcuttur.³¹ Tuzluluk sebebiyle iki deniz arasında dikey su tabakası oluştuğu için iki denizin birbirine kavuşmadığı dile getirilir. Kur'an'ın diğer bir pasajında ise bunun tuzlu ve tatlı suyun özelliklerinden olduğu hatırlatılır.³² Tatlı suyla tuzlu suyun muhtemelen yoğunluklarının farklı olmasından dolayı birbirlerine karışmaları söz konusu değildir. Nehir sularıyla deniz sularının birbirlerine karışmamaları Allah'ın kullarına bir nimeti olduğu hatırlatılmaktadır. Şayet karışmış olsaydı yeryüzünde yaşamamız çok zor olurdu türünden genel bir mesaj verilmek istenmektedir. Bu mesajın o günün Arapları için de günümüz insanı için de önemli bir değeri vardır. Malum olduğu üzere tuzlu su içilmez. Bütün bunlara rağmen bu âyeti ilk muhataplarının anlamadıklarını söyleyerek, yeni bulunan bir olaymış gibi takdim etmek, onların zihin dünyalarının dikkate alınmamasıyla ilgili bir konudur. Furkan suresinde geçen ifadelerde ism-i işaret zamirinin kullanılması da bu âyetlerinin tefsirinin Araplar tarafından bilindiğini göstermektedir. Çünkü işaret ismi bilinen, görünen varlıkları belirtmek için kullanılmaktadır.

Mesela çekim kanununun Kur'an'da var olduğunu iddia eden yorumlarda bunun izleri görülebilir. Öyle ki bu âyetin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için Newton'un çekim kanununu bulması beklenmiştir. "Newton'un ortaya çıkıp da, Allah'ın kâinat kitabındaki bu esrarın mahiyetini çözünceye kadar O'nun kelamî kitabındaki bu konu ile ilgili âyetlerin mahiyeti de anlaşılammıştır." "Cenab-ı Hakk'ın bu kanunla ilgili beyan ettiği âyetler ise şöyledir." denilerek tamamen okuyucu merkezli bir yorum yapılmaktadır.³³ Bu konuda delil getirilen âyetler ise şunlardır: "Görmekte olduğunuz gökleri direksiz olarak yükselten O'dur."³⁴ "O, gökleri görebildiğiniz bir direk olmaksızın yarattı"³⁵ "Göğü de, kendi izni olmadıkça yer üzerine düşmekten korur. Çünkü Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir."³⁶ Görüldüğü gibi yorumlarda ilk muhatapların bu âyetleri nasıl anladıkları, metnin bu türden bir yorum yapmaya elverişli olup olmadığı gibi konulara değinilmeden âyetin anlamı belli bir konuya hasredilmiştir.

Kur'an dikkatli bir şekilde incelendiğinde muhtevasının Arapların yaşadıkları çevre ve nesnelere ibaret olduğu söylenebilir. Mesajın belli bir dil etrafında şekillendiği düşünüldüğünde birtakım çevresel öğelerin varlığı dikkat çekmektedir. Mesela Necm Sûresi'nin 49. âyetinde "Şi'râ yıldızının Rabbi O'dur." şeklinde bir ifade

³¹ es-Seyyid el-Cümeylî, *el-İcazu'l-İlmî fi'l-Kur'an* (Beyrut: Daru'l-Vesam, 1992), 27-28.

³² el-Furkân, 25/53.

³³ Kırcı, *Kur'an-ı Kerim ve Modern Bilimler*, 142-143.

³⁴ er-Ra'd, 13/2.

³⁵ Lokman, 31/10.

³⁶ el-Hâc, 22/65.

geçmektedir. Aslında diğerleri arasında bu yıldızın ayrıca zikredilmesi, câhiliye döneminde bazı Arapların ona tapınmış olmalarıyla yakından ilgilidir. Bu yıldızın tapınanlar ise Huzâa kabilesi idi. Bunu ilk kez Ebû Kebse adında birisi başlatmıştır.

Dolayısıyla yorumlama sürecinde Arapların zihin dünyalarının dikkate alınması daha yerinde yorumların yapılması açısından önemli görünmektedir. Çünkü onların kullandıkları dil büyük ölçüde Kur'an'a yansımıştır. Şatibi bu durumun farkında olmasından dolayı, Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için Arapların yaşadıkları kültürün, örfün, dilin ve geleneklerin bilinmesi gerektiğini bir öncül olarak ortaya koymaktadır.³⁷ Bu açıdan bakıldığında Kur'an'da ifade edilen evrene ilişkin bazı tasavvurlar muhatapları tarafından algılanan kozmolojik tasavvurlarla birebir örtüşmesi söz konusudur. Çünkü geçen ifadeler onların tasavvurlarına uygun olarak inşa edilmiştir. Dolayısıyla Kur'an'ın ortaya çıktığı ortam ve kültürün yeterince bilinmemesi yanlış birtakım yorumların yaygınlık kazanmasını sağlamaktadır.

2. Bilimsel Tefsirin Yorumbilim Açısından İmkânı

Yorumbilim, metinlerin yorumlanması ve yorumun imkânları üzerinde çalışan bir disiplin olarak bilinmektedir. Dini metinler belli bir zaman diliminde ortaya çıkmasından dolayı varlık kazanmaları ancak yorumlar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Aynı zamanda kutsal metnin dilinin belli bir tarihte kayıtlı olması, onun dilinin sabit ve değişmez nitelikte olmasına yol açmaktadır. Fakat bilim dili için aynı şeyi söylemek doğru değildir. Çünkü bilim ucu açık ve sonu belli olmayan bir uğraş olarak kabul edilebilir. Bilim, belli bir zaman diliminde söylediği veya ispat etmiş olduğu bir düşünceyi daha sonra gelen dönemlerde değişik değerlendirebilmektedir. Bilim tarihinde bunun örneklerini bulmak zor değildir.

Mesela geçmişte dünyanın dönmediği ve düz olduğu kabul edilirken daha sonraları bunun yanlış olduğu anlaşılmıştır. Bir metnin anlamı -yorumu- metinsel tutarlılığına ve bunun ardındaki özgün bir anlam sistemine bağlı olarak söylediği şey midir, yoksa alıcıların kendi beklenti sistemlerine bağlı olarak buldukları şey midir? Yorumlama sürecinde metin mi önceliklidir? Yoksa yorumcunun düşünceleri, önyargıları vb. özellikleri mi önce gelmelidir? soruları yorumbilim açısından önemlidir. Bu sorulara verilen cevaplar büyük ölçüde yorumun sıhhati konusunda bize bazı ipuçları verir. Tarihten bu yana Kur'an'ın yorumlanmasında bu türden yorum biçimlerine rastlamak mümkündür. Kur'an'ın bilimsel yorumlarında daha öznel ve savunmacı yorum örneklerini görmek mümkündür. Onların yukarıda geçen sorunun ikinci kısmıyla ilgili oldukları açıktır. Metnin ne söylediğinden ve neyi amaçladığından öte kendi niyet ve beklentileriyle metne yaklaşmalarının bir sonucu olarak çoğu zaman garip yorum örneklerine rastlanılmaktadır. Ayrıca yorumcunun dikkat etmesi gereken birtakım ilkelerin olması yorumların daha nesnel olmasını bir ölçüde sağlayacaktır. Mesela metinlerin çok anlamlı olduğu veya çok anlamlı okumaya müsait oldukları kabul edilebilir. Ayrıca metinler farklı okumalara ve yorumlara

³⁷ Şâtibî, *el-Muvâfakât fi usûli's-şerîa*, 2/389-391.

açıktır. Ama anlamının sonsuz olmadığı dikkate alınmalıdır. Kur'an metnini yorumlama sorunu bu metnin nasıl çalışılması ve nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin sorunlarla bağlantılı olduğu çoğu zaman unutulmaktadır. Kur'an sadece söz dizgesi boyutuyla mı ele alınacağı yoksa birtakım mecâzî ve sembolik anlamlarla mı yorumlanacağı sorunu bir başka açıdan ele alınıp değerlendirmeyi beklemektedir. Bunlara ilaveten Kur'an'ın hitabı mı yoksa hitabın arkasında mevcut olabilecek mesajın mı evrensel değerler içerdiği sorunu başka bir problem olarak yorumcuların önünde durmaktadır.

Yukarıda bahsedilen düşünceleri dile getirirken Kur'an yorumlarının tek bir yorum alanına hapsedilmesini kastetmiyoruz. Tek bir bakış açısıyla metinlerin yorumlanması düşünülemez. Böylesi bir yaklaşım metnin vermek istediği mesajı sınırlayıp daraltabilir. Metne göreceli yaklaşım, yorumlarda anlamın zenginleşmesini büyük ölçüde sağlayacaktır. Yorumun göreceliği barındırması kişilerin bir metne istedikleri ve arzu ettiklerini yüklemeleri anlamına gelmeyeceği de bilinmelidir.³⁸ Çünkü yorumun belli bir sınırı ve durağı yoktur. Bu açıdan sistemli ve belli bir yöntem dâhilinde metnin yorumlanması daha isabetli sonuçların ortaya çıkmasında yardımcı olacaktır. Bir metnin yorumu, metnin vermek istediği mesajı kapsadığı oranda iyi bir yorum olarak görülebilir İnsanlara gönderilen Kur'an mesajının öncelikli olarak toplumsal/mekansal ve zamansal ortamının olduğu düşünülürse bu mesajın kendine özgü bir "ilk evreni" de olacaktır. Dolayısıyla kutsal metin dilinin her zaman farklı açılardan yorumlanmaya müsait olduğunu savunuyoruz. Buna mukabil yapılan yorumların ise âyetin lafzına uygun olması gerekmektedir. Metin çözümleme yaklaşımlarında göze çarpan bazı özelliklere değinmenin bu açıdan yararlı olacağını düşünüyoruz. Elimizde Allah tarafından vahyedilen seslere ve harflere dökülü olarak bulunan Arapça yazılmış bir metin mevcuttur. Bu metin ise bundan asırlarca önce belli bir kültür ve gelenek içinde yaşayan Araplara vahyedilmiştir. Araplara vahyedilmiş derken amacımız mesaj dilinin onlara göre şekillendiğidir. Yoksa sadece Kur'an'ın Araplara hitap ettiği anlaşılmalıdır. Temel sorun bir yorumcunun Arapça gönderilen ve elimizde mevcut olan Kur'an'a nasıl yaklaşacağı sorunudur. Metin birden fazla yoruma müsait midir? Yorumcunun sınırları ve hareket alanı ne kadardır? Yorumcunun uyması gereken birtakım kurallar var mıdır? Yoksa isteyen istediği yorumu yapma hakkına sahip midir? gibi sorular doğru ve yaklaşık yorumların ortaya çıkmasında /çıkarılmasında önemli sorulardır.

Bilimsel tefsir taraftarlarının bazı âyetleri bilimsel konularla irtibatlı anlama girişimlerinde, yorumbilim açısından pek çok çıkmazlar bulunmaktadır. Acaba indiği dönemde bu âyetler bir anlam ifade etmiyor muydu? İfadenin işlevsel bir değeri yok muydu? Araplar tarafından bu âyetler nasıl anlaşılıyordu; yoksa anlamın keşfedilebilmesi için epey bir sürenin beklenmesi mi gerekiyordu? Oysa ifadelerin belli bir bağlamı ve ilk muhataplarının varlığı önemli olmaktadır. İfadelerin inşa edildiği bir ilk ortam ve muhatapların varlığı, yorumlama sürecinde dikkate alınmalıdır. Aksi

³⁸ Jansen J. J. G., *Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar*, çev. Halilrahmân Acar, (Ankara: Fecr Yayınları 1993), 21.

takdirde herkesin âyetlere farklı anlamlar ve yorumlar ekleyebilmesi sıradanlaşır. Bu ise yorumcunun bağlı olduğu kuralların hiçe sayılması anlamına gelecektir.³⁹

Yorumbilim açısından ortaya çıkabilecek diğer bir sorun ise Arapça olarak hitap edilen Kur'an'ın kendi döneminde kullanılan bazı ifadelerin, bilimsel yorumlama taraftarlarınca anlaşılmamış olduğunun öne sürülmesidir. Veya yepyeni birtakım modern kavram ve sorunlar için Kur'an'ın bir şablon haline getirilmesi söz konusudur. Buna bağlı olarak ilgisiz birtakım âyetler yan yana getirilerek çağdaş bir sorun hakkında çıkarımlar yapılabilmektedir. Bu ise metinlerin yorumlanmasında uyulması gereken kuralların dikkate alınmadığını gösterir. Benzer yaklaşım biçimleri, Kur'an'ın peyderpey ortaya çıkacak pek çok gizli bilgiyi içinde barındırdığını savunmaktadır. Başta Kur'an'ın tebliğcisi olan Hz. Peygamberin bu durumdan haberinin olmadığı anlamına gelmesi ise dikkatlerden kaçmaktadır. Bütün bu sorulara, yorumbilim açısından tatminkâr cevapların bulunması sorunu bir ölçüde kolaylaştıracaktır. Fakat elimizde bir metin ve bu metnin yaslandığı bir arka plan mevcuttur. Bu verilerle birlikte değerlendirmemiz durumunda bile bunlara geçerli cevaplar bulmamız zorlaşacaktır. Çünkü metinler sınırsız yorumlara sahip değildir. İlahi bir mesaj olan Kur'an bile bu özellikten ayrı tutulamaz. Çünkü mesajını yeryüzü dillerinden biri olan Arapça ile iletmektedir.

Sonuç

Kur'an yorumlarında mesajın şekillendiği ortamın dikkate alınmaması farklı çıkarımlara yol açmaktadır. Vahiy büyük ölçüde ilk muhataplarının eşyayı algılamaları, tabiat hakkındaki düşünceleri, genel kozmoloji anlayışlarından derin izler taşımaktadır. Bu anlayışlar ise içinden geldiği dil vasıtasıyla somutlaşarak anlam kazanmıştır. Onların zihin dünyalarının belirlenmesinde bu sayılanların önemli olduğu dikkate alınmalıdır. Çünkü mesaj büyük oranda bu zihni tasavvurlardan izler taşımaktadır. Kur'an ifadelerinin bu tasavvuru aşarak asırlar sonra ortaya çıkacak birtakım bilimsel görüşleri içerdiğinin söylenmesi, ilk dönem muhataplarının algı ve tasavvurlarının dikkate alınmamasından kaynaklanmaktadır. Kaldı ki Kur'an, bu tasavvurlara dikkat çekmeyi bir amaç olarak ortaya koymaz. Onun amacı bu tasavvurlar çerçevesinde mesajını insanlara ulaştırmaktır. Ayrıca Kur'an'da kullanıldığı varsayılan "bilimsel" ifadeler bile Arapların gündelik hayatlarında gözlemledikleri olaylardan ibarettir. Kur'an, insanların deney ve gözleme başvurmadan hayat tecrübeleriyle ulaştıkları olgulardan bahsederek, yaratıcının varlığı ve insanın sonuna ilişkin çeşitli hatırlatmalar yapmaktadır. Bunu ise son derece can alıcı ve deyim yerindeyse varoluşsal bir dil içinde gerçekleştirmektedir. Kutsal metinler kendilerini sadece anlaşılacak bir metin olarak konumlandırmazlar. Bunun yerine kendisine inananlardan, hayata karşı belli bir tutum almasını talep

³⁹ Bahsettiğimiz durum sadece bilimsel yorumlar için geçerli değildir. Diğer yorumlama biçimlerinde de durum aynıdır. Mesela sufi yorumlar örnek olarak verebilir. Mümkün mertebe yapılan yorumların Arapça dilbilgisi kurallarına uygun olması ve âyetlerin genel anlamına aykırı olmaması gerekir. Genel anlam derken kastedilen âyetlerden çıkarılabilecek mesajla âyetin içeriğinin uygun olmasıdır.

ederler. Bundan dolayı daha önce bahsedildiği gibi dili diğer metinlerden büyük ölçüde farklıdır. Dolayısıyla Kur'an'ın, sadece metin düzeyinde anlaşılıp yorumlanmasının yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Ayrıca dinin anlaşılmasında, müminlerin kitaba yaklaşımlarında hikmet boyutu önemlidir. Bu ise müminin hayatını zenginleştirip ona belli bir anlam dünyası sunmaktadır.

Mesela Kur'an'da insanlara binmeleri ve Allah'ı hatırlamaları için verilen gemi ve hayvanlardan bahsedilen âyetler mevcuttur. Bunun yanısıra denizi yara yara giden ulaşım araçları olan gemilerden söz edilmektedir. Bu ifadeler geçmişte olduğu gibi günümüzde inananlara belli bir anlam dünyası sağlayabilir. Mesela bir uçağın hareket etmesi ve uçuşu, aya ve diğer gezegenlere ulaşımı sağlayan araçların yapılması Allah'ın insanlara vermiş olduğu yeti sayesinde gerçekleştirilmesi dikkate alınarak benzer yaklaşımlar sergilemek mümkündür. Bu yorumlar yapılırken âyetin sınırlarını zorlamadan estetik bir çerçeve içerisinde yapılması önemlidir. Çünkü Kur'an'da geçen bazı ifadelerin ileride benzer araçların yapılıp yapılmayacağına dair bilgiler içerdiği bilinmemektedir. Âyetler, görünen dil düzeyinde bu bilgileri içermemektedir. Ayrıca peygamberden buna dair bir yorum biçimi göze çarpmamaktadır. Âyetler, döneminde varolan bazı araçlardan ve binek hayvanlarından bahsetmektedir. Bu verilerden yola çıkarak günümüzde yapılan ulaşım araçlarının insana Allah tarafından verilen bir nimet olduğu hatırlanmalıdır. Bunun söylenmesi Kur'an'da geçen ifadelerin gelecekte birtakım ulaşım araçlarına hamledilmesi anlamına gelmemelidir.

Yukarıda bahsedilen çeşitli gerekçelerden dolayı bilimsel yorum alanı büyük ölçüde daralmaktadır. Daralması hiçbir şekilde yorum yapılmayacağı anlamına gelmemelidir. Âyetlerin belli bir hikmet çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmeleri mümkündür. Yorum sürecinde keskin tavırlardan uzak durulmalı ve âyetlerin mefhumu elvermediği halde nesnel yorumlardan kaçınılması gerekmektedir. Bu ise yorumun selameti ve metin/yorum uygunluğunun sağlanması bakımından önemlidir. Çünkü kutsal metin dili sadece anlam ileten bir metin değil aynı zamanda ona inananların ilham aldıkları ana kaynaklardan biridir.

Kaynakça

- Bulut, İsmail. *Nübüvvete Çağdaş Bir Yaklaşım: Muhammed Ferid Vecdi'nin Nübüvvet Anlayışı*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2018.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi II*. Ankara: DİB Yayınları, 1988.
- Cümeylî, Seyyid. *el-İcazu'l-İlmî fi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Vesam, 1992.
- Çağıl, Necdet. *Din Dili ve Mecaz*. İstanbul: İz Yayınları, 2008.
- Gezer, Süleyman. *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Gezer, Süleyman. "Enzelnâ el-Hadîd/Demiri İndirdik" [el-Hadîd 57/25] İfadesinin Tercüme ve Yorumları Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (2006), 97-110.
- Gezer, Süleyman. "İnşâ-Haber Bağlamında Kur'an Dilinin Yapısı". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2007), 135-153.
- Günay, Doğan. *Metin Bilgisi*. İstanbul: Multilingual Yayınları, 2001.
- Jansen, J. J. G. *Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar*. çev. Halilrahmân Acar, Ankara: Fecr Yayınları, 1993.
- Kara, İsmail. "İslâm ve Pozitivizm", *Bilgi Bilim ve İslâm I-II*. Haz. Ahmet Tabakoğlu-Sadık Çelenk, İstanbul: Ensar Yayınları, 2005.
- Karlı, İbrahim Hilmi. "Kur'an'ın Bilimsel Tefsiri Üzerine Bazı Mülâhazalar". *Diyanet İlmi Dergi [Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi]* 46/3 (2010), 79-94.
- Khair, Bustami Mohamed. "The Qur'an and Modern Science, The Debate of Scientific Interpretation", *Journal of Qur'anic Studies* 2/23 (2000).
- Kırca, Celal. *Kur'an-ı Kerim ve Modern İlimler*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1981.
- Koç, Turan. *Dilin Ötesi-Kur'an'ın Dil ve Üslûbu Üzerine*. İstanbul: İz yayıncılık, 2018.
- Kutluer, İlhan. "İslâm ve Bilim Tartışmalarında Temel Yaklaşımlar", *Bilgi Bilim ve İslâm I-II*. Haz. Ahmet Tabakoğlu-Sadık Çelenk, İstanbul: Ensar Yayınları, 2005.
- Nursi, Said. Bediüzzaman. *İşârât-ül İ'caz*. İstanbul: Sözler Yayınevi, 1996.
- Şâtîbî, İbrahim b. Mûsa Ebû İshâk. *el-Muvâfakât fi Usûli's-Şerîa*. 4 cilt. Beyrût: Dâru'l-Meârif, 2001.
- Yazır, M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, ts.